

Василь ДЕМ'ЯНИШИН

МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ ФІНАНСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Відновлення незалежності Української держави супроводжувалося розбудовою її фінансового господарства на фундаменті багатомісячних надбань нашого народу. Цим проблемам присвячена фундаментальна наукова праця С. М. Голубки "Інституціоналізація фінансового господарства України (історична ретроспектива)", у якій розкрито глибинні витоки фінансового господарства України, генетичну природу його розвитку та синергетичність організації в умовах ринкових трансформацій.

Еволюційний поступ кожної окремо взятої держави неможливий без становлення, розвитку й ефективного функціонування фінансового господарства, яке є фундаментом внутрішніх і зовнішніх господарських зв'язків між різними господарюючими суб'єктами. У зв'язку з цим, заслуговує на особливу увагу монографія кандидата економічних наук, доцента, провідного наукового співробітника Державної навчально-наукової установи "Академія фінансового управління" Міністерства фінансів України Степана Михайловича Голубки "Інституціоналізація фінансового господарства України (історична ретроспектива)" [1]. У ній висвітлено період від найдавніших часів до сьогодення, що дає можливість всебічно розкрити генетично-еволюційну природу та глибину інституціональних процесів, які відбувалися протягом усього періоду існування українства. У цьому контексті потрібно відзначити два важливі моменти: по-перше, обґрунтована концептуалізація дослідження та висвітлені характерні властивості фінансових інститутів у різні періоди українського державотворення; по-друге, дослідження закономірностей, механізму та взаємозв'язків фінансово-господарського розвитку здійснено на основі історичного та інституціонального методів. В роботі особлива увага звернута

на історико-еволюційні чинники, адже вони найкраще детермінують фінансово-господарський поступ поруч із розвитком національної самотності.

Автор вбачає особливу актуальність у дослідженні інституційної парадигми фінансового господарства, з одного боку, в історичному аспекті, а з іншого – у системній сукупності. Це дало можливість на базі широкого спектру національних особливостей з урахуванням матеріальних і духовних чинників впливу середовища на світогляд українців розкрити найважливіші напрями розвитку фінансового господарства у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Особлива цінність результатів наукового дослідження С. М. Голубки полягає у тому, що він розробив і запропонував науковій спільноті авторську інтерпретацію концепції нового наукового напрямку – історії фінансового господарства України. Цей напрям передбачає використання у процесі наукового дослідження інституціоналізації фінансового господарства України не тільки у системній цілісності, а й у просторі і часі шляхом поєднання логічного та історичного принципів. У результаті такого підходу автором сформовано відповідний категоріальний і понятійний апарат, визначено місце фінансового

господарства України в системі економічної науки, проаналізовано вплив екзогенних та ендогенних чинників на його інституційну архітектуру, сформовано концептуальні підходи до трактування сутності фінансового господарства. Саме поняття інституціалізації цього господарства науковець розглядає як системну єдність “фінансових інститутів й інституцій та органічне поєднання позафінансових інститутів, що безпосередньо впливають на режим функціонування національної економіки загалом, так і на фінансову конкурентоспроможність країни” [1, 11], інституціональне середовище – “як сукупність відносин, що виникають у результаті взаємодії фінансових інституцій та фінансових і позафінансових інститутів з одночасним поширенням єдиних правил, норм, а також механізмів регулювання фінансово-господарських процесів” [1, 11], а його інституціональну систему – як “сукупність фінансових інституцій (інститутів), кожна з яких у межах своєї компетенції сприяє здійсненню ефективної фінансової політики держави та органів місцевого самоврядування з метою їх безперебійного функціонування” [1, 11].

Вчений також акцентує увагу на функціональності інституційного механізму, розглядає його як формоутворюючий базис для забезпечення стійкості національної економіки і характеризує як функціональну координацію дій, спрямованих на досягнення стратегічної мети. Під механізмом управління фінансовим господарством автор розуміє “системний взаємозв’язок інституціональних елементів, що сформувалися в певній країні з метою мобілізації фінансових ресурсів та інших ендогенних факторів для стабілізації суспільних відносин, а також ефективного розвитку національної економіки” [1, 11].

Монографічне дослідження складається із чотирьох розділів, в яких всебічно висвітлено інституційні цикли розвитку фінансового господарства на українських землях.

Перший розділ монографії присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження інституціональних процесів фінансового господарства України, аналізу різноманітних підходів до розуміння сутності господарства та, власне, інституціонального методу. У ньому виявлено та окреслено особливості інституціональних структурних складових матриці дослідження фінансового господарства України, проаналізовано еволюцію поглядів українських і зарубіжних фінансистів-економістів щодо характерних ознак та властивих відмінностей самого поняття господарства, обґрунтовано парадигму історії фінансового господарства України, як окремої галузі знань, а також висвітлено критерії основних підходів до періодизації та систематизації історико-просторових етапів та інституційних циклів дослідження фінансового господарства України.

Розпочинаючи наукову дискусію, С. М. Голубка справедливо зазначає: “Одним з основних інституційних атрибутів державної самостійності є власна фінансова система, синергетично пов’язана з усім економічними інститутами країни. Від гармонізації взаємовідносин таких фінансово-економічних інститутів, як гроші, податки, бюджет тощо, та налагодження між ними чіткого механізму взаємодії залежить не тільки розвиток господарства, а й можливість існування самої держави та її майбутнє. Саме тому важливо теоретичні дослідження фінансово-господарських відносин позиціонувати в контексті інституційної парадигми” [1, 13].

На його думку, фінансове господарство доцільно розглядати у двох аспектах: “як теорію і практику, дослідження і вивчення яких мають зосереджуватися в системній цілісності. Пропонується концепція дослідження фінансового господарства на інституційних засадах, що дасть змогу розглядати національне фінансове господарство з нових методологічних позицій, спираючись на загальнолюдські цінності, фінансово-господарську

культуру, історію господарської діяльності, традиції та національний менталітет. Така концепція визначає логічну систему знань про ретроспективу фінансів України, методи і засоби пізнання фінансово-економічних фактів, фінансових інститутів тощо та є відображенням синергетичного принципу в загальному фінансознавстві” [1, 14].

Основним завданням, яке ставить перед собою науковець при дослідженні історії фінансового господарства, полягає в тому, “щоб не тільки проаналізувати ретроспективу фінансових аспектів господарського розвитку, а й відобразити реалії, а також моделювати перспективу з метою оптимального розвитку інститутів фінансів та розроблення ефективної фінансової політики держави. Тобто йдеться про висвітлення фінансового господарства як теорії і практики, а водночас і формування інноваційно-інституційної парадигми, системного дослідження та вивчення однієї зі складових фінансової науки – історії фінансового господарства України” [1, 23].

Значне місце у роботі автор відводить дослідженню змісту та форм фінансових інститутів, які відображають “певні дії процесу забезпечення ефективного функціонування фінансової системи в конкретних історичних та економічних умовах” [1, 29]. Він пропонує при цьому звернути увагу на питання формування відповідної інституціональної матриці дослідження фінансового господарства України, під якою розуміє “сукупність базових інституційних компонентів: середовище, системи, механізму, фінансових та позафінансових інститутів, інституцій. Найважливішим із них є інституціональне середовище, яке визначається, зокрема умовами, які безпосередньо впливають на структуру системи фінансового господарства:

– природою як універсумом, зовнішнім світом, що формується на певній території тисячоліттями і підпорядковується певним законам;

– організованою сукупністю ідей, системою поглядів (ідеологією) спрямованих на закріплення або зміну наявних відносин у конкретному соціумі;

– культурою господарювання певних суспільств” [1, 30–31].

У процесі наукового пошуку М. С. Голубка, застосовуючи системний підхід при дослідженні історії фінансового господарства, дійшов висновку, що система фінансового господарства – це “органічна цілісність взаємопов’язаних фінансових господарств, фінансових інституцій (інститутів), що функціонують у певному середовищі, яке залежить від конкретних історичних, політичних, культурних, економічних та інших умов” [1, 38]. До такої системи він відносить: бюджетну систему, грошово-кредитну систему, банківську систему, митну систему, податкову систему.

У контексті системного дослідження розвитку фінансового господарства автором запропоновано власну концепцію та алгоритм наукового пошуку і сформовано місію “Історії фінансового господарства України” яка полягає у:

– пізнанні та вивченні джерел національних фінансів, їх особливостей, теоретичної обґрунтованості, практичної значимості;

– дослідженні фінансового господарства в системі просторових і часових координат, що сприятиме цілісному уявленню про національні фінанси України від найдавніших часів до сьогодення з можливістю моделювати їх перспективу;

– формуванні нових методологічних позицій на основі загальнолюдських цінностей, високих морально-етичних засад, національного менталітету з використанням усього наукового інструментарію й теоретичних надбань вітчизняної та світової фінансової науки;

– системному висвітленню історії національного фінансового господарства на основі власної філософії та властивих їй ендогенних й екзогенних чинників;

– розвитку економічної термінології, формуванні цілеспрямованого фінансового мислення на основі реальних історичних подій за конкретний історичний період;

– систематизації джерел та пізнанні витоків фінансової культури українства, природи та особливостей фінансового господарства на українських землях;

– вивченні фінансового господарства України в просторових і часових координатах і акумулюванні знань про зміни форм фінансово-господарського розвитку, їх основних напрямів, генезису та поступ інститутів фінансів в історичній послідовності, причинно-наслідковий зв'язок сучасності з минулим для вироблення ефективної фінансової політики;

– аналізі інноваційно-інституційних підходів до розгляду фінансів у контексті національної спадщини та теоретичних надбань світової фінансової науки, спрямованого на створення фундаменту національного фінансознавства [1, 92].

У другому розділі монографії проаналізовано історичні аспекти формування та розвитку інституціонального середовища фінансового господарства на українських землях, екзогенні детермінанти та визначено їх вплив на інституційну архітектуру розвитку фінансового господарства України, досліджено ендогенні особливості фінансового господарства в умовах інституціональних змін і трансформації національної економіки.

С. М. Голубка стверджує: “Становлення інституційного середовища будь-якого державного утворення – це поступальний процес формування інституційних сегментів, зокрема накопичення духовно-культурних, господарських цінностей, єдиного територіального простору, який її жителі вважають своєю Батьківщиною [1, 94].

Автор зазначає, що на формування “інституціоналізації фінансового господарства, фінансової культури та традицій господарювання на українських землях вплинули

інституціональні середовища, що історично сформувалися на південних українських землях, насамперед, міст-держав Північного Причорномор'я” [1, 95].

Поступальний історичний розвиток супроводжувався змінами в інституціональному середовищі, формуванням певних фінансових інституцій. Науковець стверджує, що “інституціональне середовище фінансового господарства державних утворень на Українських землях формувалося у відповідному середовищі інституційних змін. У подальшому таке середовище стало основою трансформативності фінансових інститутів, інституцій та вагомим джерелом підтвердження нашої ідентичності, фінансово-господарських традицій і процесів національного державотворення” [1, 102]. При цьому він вирізняє два аспекти розвитку цього середовища: екзогенні та ендогенні, акцентуючи увагу на тому, що “ендогенні чинники найглибше відобразилися у процесах формування та поступу інституційності фінансового господарства давньоруської держави – Київської Русі, Галицько-волинської та козацької державності, у національно-державному та культурному відродженні наприкінці XIX – початку XX ст. та після проголошення державної незалежності України в 1991 р. Екзогенні, у свою чергу, пов'язані з інституціоналізацією фінансового господарства України і особливостями його розвитку в інституційному середовищі та впливами інших країн” [1, 102].

Третій розділ присвячено висвітленню інституціональної дискретності системи фінансового господарства України. Автором проаналізовано формування та розвиток системи фінансових інститутів Княжих часів, Козацької державності, інституціональні аспекти дискретності фінансового господарства доби національного відродження (1917–1920 рр) та особливості інституціональної політики у фінансовому господарстві України за радянських часів.

С. М. Голубка зазначає: “Ефективність суспільно-економічного розвитку держави залежить насамперед від розбудови та функціонування чіткої та прозорої системи фінансового господарства. Використання інституціонального підходу для дослідження історії фінансового господарства України дає змогу найбільш інтегративно висвітлити інституційне середовище та механізм функціонування державних фінансів. Адже здобутки минулого становлять фундамент для ефективного моделювання майбутнього, зокрема це стосується культури господарювання на українських землях, традиції якої закладалися на українських землях від найдавніших часів і передавалися поколіннями, особливо за часів посилення державотворчих процесів” [1, 163].

Розглядаючи значення інституційного підходу до наукового аналізу розвитку фінансового господарства України, зокрема його генетико-еволюційну парадигму та інституціональну дискретність системи, вчений акцентує увагу, що “фінансові інститути є генною структурою суспільно-господарського, у тому числі фінансового життя. Від певного інституційного устрою, від того, в якій системі відбувається життєдіяльність суспільства, залежить перебіг такого життя. Тому інституційний підхід дає змогу розглядати розвиток фінансового господарства України не тільки з точки зору історичної науки, а й як життєвий цикл фінансово-господарської системи нашої країни, яка почала формуватися з найдавніших часів. При цьому під фінансово-господарською системою мається на увазі система відносин, яка формувалася в певному інституційному середовищі та функціонувала за допомогою усталених механізмів, що розвивалися в еволюційно-трансформаційних процесах і набули сучасної інституціональної форми. Формування елементів системи фінансового господарства України бере початок з часів виникнення інститутів фінансів” [1, 163].

У четвертому розділі на основі детального аналізу фінансового господарства України звернено увагу на функціональність інституційного механізму як формоутворюючого базису для становлення стійкості національної економіки загалом. Висвітлено синергетичність інституціонального управління фінансовим господарством, зокрема, приділено увагу історії, ролі та функціональності основним фінансовим інституціям – головному фінансовому відомству, іншим органам виконавчої влади, які формують правила єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової, митної політики, а також здійснюють координацію фінансового господарства з іншими органами влади залежно від їх функціональних повноважень. Автором визначено роль інституцій державного регулювання фінансовим господарством та державних колегіальних органів, фінансово-кредитних інституцій, які здійснюють посередництво, зокрема, для ефективного функціонування національної економіки. На особливу увагу заслуговує запропонована авторська концепція дослідження просторової організації та функціонування фінансового господарства України.

Наведені узагальнення та висновки дослідника мають науково-теоретичну цінність та містять конструктивні прикладні пропозиції державного значення. Автором вперше сформовано концепцію нового наукового напрямку – “Історія фінансового господарства України”. Новітні авторські підходи щодо ретроспективного аналізу становлення, розвитку і функціонування фінансового господарства на українських землях, свідчать, що монографія С. М. Голубки є вагомим джерелом поповнення національних наукових надбань економічної науки, зокрема, українського фінансознавства.

Література

1. Голубка С. М. *Інституціоналізація фінансового господарства України (історична ретроспектива)*. – К.: ДННУ “Акад. фін. управління”, 2013. – 453 с.